DOUĂ PERSPECTIVE ASUPRA RELAȚIEI DINTRE PROTESTANTISM ȘI MODERNITATE: TEODOR BACONSCHI ȘI ALIN FUMURESCU

Autor: Redacția Syntopic | 10 ianuarie 2022

În contextul celor două săptămâni tematice la Syntopic, care și-au propus să exploreze tema „Protestantism și modernitate”, redacția noastră a încercat să afle care sunt perspectivele unor personalități asupra dinamicii complexe care s-a dezvoltat între cele două noțiuni. Astfel, am vrut să vedem dacă invitații noștri consideră că există o legătură între pluralismul religios, toleranța politică și Reformă, dacă sunt de acord cu teza weberiană conform căreia apartența religioasă influențează în mod direct sistemul economic și, nu în ultimul rând, dacă cred că este posibil ca protestantismul să fi contribuit la nihilismul și relativismul contemporan. Rezultatul este, credem noi, deosebit de interesant și intrigant, căci dă naștere unor probleme și întrebări demne de reflecție. Le mulțumim domnilor Teodor Baconschi și Alin Fumurescu pentru că au acceptat să răspundă acestor întrebări!

Redacția Syntopic: Ce părere aveți despre ideea conform căreia pluralismul religios și toleranța politică (dar și în sens larg) reprezintă, de fapt, rezultatul inevitabil al Reformei, care a chestionat în mod fundamental formele tradiționale și moniste de autoritate?

Teodor Baconschi: Arheologia intelectuală a Modernității este convențional – și aproape consensual – dedicată dialecticii dintre Umanismul renascentist și Reforma protestantă. Creștinătatea (corpul politic al religiei creștine) a fost mereu obsedată de puritatea timpurilor apostolice, adică de originea ei iudeo-creștină. Monahismul – care apare în secolul IV – este o primă reacție „puritană” față de compromisul pe care Biserica îl face cu Imperiul, după ce Constantin legitimează creștinismul, înainte ca împăratul Teodosie să-l consacre ca unică religie de Stat. Momentul medieval al lui Francisc de Assisi are de asemenea un program „proto-reformat”: călugării ordinului

fondat de el critică opulența lumească a clerului înalt și străbat Europa în sandale, predicând sărăcia evanghelică. Reforma protestantă din secolul XVI reia demersul, într-o formă radicală, amplificată de răspândirea tiparului. De această dată, regresia spre matricea „adevăratului” creștinism creează o schismă durabilă, soldată cu războaie interconfesionale și o revoluție spirituală ireversibilă. Tezele acestei noi teologii politice se întorc finalmente la Vechiul Testament: un mesianism colectiv, în care unica autoritate e Cuvântul divin prezent în textul biblic, respingerea ierarhiei ecleziale și a centralismului pontifical, plus doctrina dublei predestinări, care limitează viața religioasă la conștiința individuală, în raportul ei intim cu Dumnezeu. Avem de-a face cu un nou fundamentalism iudaizant, bine reprezentat în Republica teocratică instituită de Calvin la Geneva, unde figura teandrică a lui Hristos, ca Fiu, este acoperită de monarhia transcendentă a Tatălui. Același fundamentalism (prea puțin tolerant) va inspira și revoluția biblico-democratică americană, așa cum va reveni, sub forma unui mesianism de clasă, în experimentul totalitar comunist din secolul XX, pentru care proletariatul este un nou „popor ales”.

Alin Fumurescu: În general, am o reținere „de modă veche” în fața unor judecăți precum „rezultat inevitabil”, „în mod fundamental”, ș.a.m.d.. Nici măcar căderea unei pietre nu e „inevitabilă” – în absența gravitației, bunăoară. Iar pentru a vorbi despre chestionări „în mod fundamental”, s-ar cuveni să lămurim mai întâi care ar fi „fundamentul” despre care vorbim. A asuma – cum o faceți formulând întrebarea în acest fel – că formele „tradiționale” de autoritate sunt (sau au fost) implicit „moniste” e cel puțin o exagerare, dacă nu un “fake news” de-a dreptul, din categoria “întunecatul Ev Mediu”. Să nu uităm că în acel așa-zis întunecat Ev Mediu au apărut primele universități, că oamenii ăia vorbeau fluent măcar vreo trei-patru limbi, că doctoratul – PhD („Doctor în filosofie”) vine de la faptul că nu puteai absolvi în nicio altă disciplină până nu terminai filosofia, etc. M-aș bucura tare mult dacă ne-am întoarce la „întunecimea” aceea în lumea academică de astăzi. La fel și „monismul de autoritate” din societățile tradiționale – un alt exemplu de „fake-news”. În măsura (chestionabilă) în care poate exista un monism de autoritate în orice societate, ea a apărut deodată cu modernitatea. Atât Louis al XIV-lea cu al său (presupus) „Statul sunt eu”, sau Hobbes cu al său *Leviatan*, au trăit în secolul al XVII-lea, i.e., la începuturile modernității. Din contră, în Evul Mediu autoritățile erau multiple și, parțial, suprapuse. Împăratul era o autoritate, regele era și el, baronul local, la fel și episcopul, Papa, breasla din care făceai parte, ș.a.m.d.. Și, deși apăreau conflicte între diferitele autorități, în general lumea se descurca mai bine decât în ziua de astăzi, să zicem cu Uniunea Europeană, NATO, moldovenii, Vestul și Estul etc.

Redacția Syntopic: Considerați că teza weberiană conform căreia credințele și apartenența religioasă influențează în mod direct sistemul economic și social mai are astăzi vreo relevanță, în contextul secular? Sau credeți, dimpotrivă, că așa-zisul proces de secularizare nu este atât de răspândit și accelerat pe cât ar

putea să pară?

Teodor Baconschi: Teza weberiană a fost multă vreme influentă, însă frontul istoriografic actual – care se bazează pe un material documentar mai amplu –admite că sistemul capitalist nu are doar surse nordic protestante, ci și corporatist-bancare, în Italia Renașterii. Dovada indirectă a acestei geneze complexe apare în globalizarea capitalismului, cu mult mai „larg" decât aria confesională protestantă. Asta nu invalidează complet teoria lui Weber despre ethosul protestant în context capitalist: cultul economisirii și al austerității, asceza laborioasă, valorizarea averii ca binecuvântare divină, echivocul fertil dintre „vocație" și „meserie", cenzura morală a unei comunități de credință democratic-egalitară sunt tot atâtea elemente greu de contestat atunci când schițăm genealogia Modernității. Cred că ar fi interesant să studiem ceea ce numesc „cripto-protestantismul" noilor forme de religiozitate, inclusiv în spațiul ortodox post-comunist. El se manifestă prin anticlericalism, interiorizarea vieții spirituale („privatizarea" pietății), exigența separației complete Stat-Biserică, stabilirea unui raport explicit între pietate și succesul material, dar și prin succesul psihoterapeuților (care preiau, într-o formă secularizată, funcția tradițională a duhovnicului).

Alin Fumurescu: Mă văd nevoit să repet: mă speriați cu aceste formulări: „în mod direct", fără drept de apel! Fără drept de apel era moderna ghilotină a Revoluției Franceze. Da, înclin să cred că Weber a avut dreptate când l-a întors pe Marx cu susu-n jos și a argumentat că diferențele în dezvoltarea economică a diferitelor societăți sunt explicabile prin diferențele culturale, altfel spus că ideea conduce materia, nu invers. Iar una dintre componentele esențiale ale oricărei culturi (mai corect, probabil, *Weltanschauung*) este religia. Dar este doar o componentă. Lumea „secularã" este, în definitiv, produsul religiei, mai exact al creștinismului. Dacă Moise și Mahomed sunt profeții-legislatori care creează concomitent o religie și o comunitate politică, Iisus vine și spune că „Împărăția Mea nu este din lumea aceasta" și „Dați Cezarului ce e al Cezarului și ce e al lui Dumnezeu, lui Dumnezeu", despărțind astfel transcendentul de imanent sau, dacă preferați, religiosul de politic. Iar, pentru a răspunde la ultima parte a întrebării, după cum bine spuneți, „așa-zisul" proces de secularizare e real și accelerat dacă ne referim la credințele „de modă veche". Dar nimeni nu poate sări peste propria-i umbră. Oricine poate renunța la o anumită credință, dar nimeni nu poate renunța la credință. Și cei mai credincioși sunt ateii, pentru ca ei cred că știu că nu cred. Ei nu au îndoieli. Credinciosul are. „Cred, Doamne, ajută necredinței mele!" Până și Dumnezeu Fiul se îndoiește pe Cruce (*Eli, Eli, llama sabachthani!*).

Redacția Syntopic: Credeți că există vreo legătură între spiritul protestant și fenomenele relativismului și nihilismului care par a fi din ce în ce mai răspândite în societatea contemporană, cel puțin în viziunea anumitor gânditori?

Teodor Baconschi: Autonomia individului în Modernitate a generat o schimbare de paradigmă (stimulată și de revoluția copernicană, care distruge „regalitatea” omului, ca făptură suverană, într-un univers geocentric). Ea a creat energii constructive, acumulative, dar și angoasa pascaliană a solitudinii, cu tot cu „teroarea spațiilor infinite”. Prin jansenism, Pascal însuși nu era străin de un anume protestantism de matrice augustiniană, prezent și în scrierile lui Luther. Deși a contribuit decisiv la procesul secularizării, nu cred că protestantismul e responsabil de relativismul și nihilismul specifice post-modernității. Mi le explic mai curând prin noul panteism neo-păgân, chemat să umple, spasmodic și sincretic, vidul spiritual creat prin estomparea Creștinătății (adică, repet, a corpului politic creștin). Culpa protestantă (altfel spus, conștiința păcatului originar) e reciclată acum în noua spiritualitate ecologistă, pentru care omul – această ființă blestemată – e declarat vinovat de distrugerea naturii, de unde și sirenele post-umanismului: salvarea Creației pretinde abolirea Omului…

Alin Fumurescu: Înclin să cred că da, iar asta în sine mi se pare fascinant! Precum copilul, odată ivit în lume, ideea dobândește o viață proprie care poate evolua complet diferit față de așteptările părintelui – și câți dintre noi nu și-au dezamăgit părinții? Modernitatea nu e rezultatul Reformei. Înaintea lui Luther a fost Machiavelli. Înaintea lui Machiavelli a fost William Occam, iar înaintea lui Occam a fost sofistul Thrasymachus – și tot asa. Ceea ce mi se pare fascinant e că Reforma începe cu un atac direct asupra rațiunii, pentru a sfârși cu o subjugare totală de către rațiunea instrumentală. Rațiunea instrumentală e rațiunea care nu își pune întrebarea „de ce?”, ci doar „cum?”. E rațiunea magică – închiderea cercului. E școala lui Harry Potter – altminteri, un colegiu ca toate colegiile, după model american, cu cursuri, examene, fratietăți, competiții sportive, ș.a.m.d. Dar cel mai straniu lucru în acest colegiu nu sunt magiile, zburatul pe mătură, pelerinele ce te fac invizibil (vezi inelul lui Gyges din Cartea a Doua a *Republicii* lui Platon) sau altele asemenea. Nu! Cel mai straniu lucru în această școală de vrăjitori și vrăjitoare este că nimeni nu întreabă și nimeni nu se oferă să răspundă la întrebarea „de ce?”, ci doar la întrebarea „cum?”: „Cum pot să zbor mai bine pe mătură?”, „Ce descântec trebuie să spun pentru a te schimba într-un șoarece?” etc., dar și nu „de ce?”: „De ce dacă zic «Leviosa» sau «Lumos» și dau cu bagheta într-un anumit fel se întâmplă tot felul de lucruri?”. De ce? Când nu ne mai interesează „de ce”-ul, ci doar „cum”-ul, am intrat pe spirala periculoasă a relativismului. Multe ar mai fi de spus, dar eu nu mai am timp și, bănuiesc, dumneavoastră nu mai aveți răbdare.

Imagine: Pixabay